

Bárdos Jenő*

MÓDSZERTAN VAGY NYELVPEDAGÓGIA?

Confessio

A *Metro* elnevezésű bulvárlap egyik nyári számában perfekt nyelvtudást ígérő tananyag hirdette magát ötvenhétezer forintért. A régmúlt idők padlásának családi és divatlapjaiban egy ilyen hirdetés nyilvánvalóan a fűzők, ortopéd cipők és a Diana sósborszesz társaságában kötött volna ki, amely egyébként megtisztelő helynek számított sikeres és jól átgondolt ipari termékek számára. „Tempora mutantur et nos mutamur in illis”, vagyis változnak az idők és benne mi is. Miért e nagy sóhajtás és mitől e nosztalgia? Idestova húsz esztendeje próbáltam először hírt adni az idegen nyelvek tanításának történetéről (Bárdos 1988), időnként mítoszairól is, és most sokadszorra – de legalább ötévenként – itt állok megint, hogy hírül adjam, ment-e elébbre (véلünk és általunk) a nyelvpedagógia? Változott-e valamit két évtized alatt a nyelvtanítás/tanulás világa, sikerült-e megválaszolni az akkor megválaszolhatatlannak tűnő kérdéseket?

Elég volt-e húsz év nyelvpedagógiája arra a megvilágosodásra, hogy komoly szinten nincs „nyelvtanulás dióhéjban”, hiszen a csöppnyi, gyorsagyú gyermek első nyelvének befogadásához több ezer kontaktórában tökéletesedik. Számított-e valamit a nyelvtanárság tudatában két évtizednyi szakmai agyművelés; javult-e a nyelvtanítás mint szakma híre, vagy csak folytatódik az oszcillálás a nyelvtanítás ősrégi dichotómiáiban: ösztönösség vagy tudatosság; anyanyelvvél vagy anélkül; formacentríkusan vagy funkciók felé; szabályokkal vagy asszociációkkal; az általános kognitív fejlődés függvényeként vagy éppenséggel nem; és így tovább.

Jó lenne tudni azt is, hogy hányan vették meg az ötvenhétezer forintos tananyagot, meg hogy elég hosszú polcra került-e, hiszen Magyarországon a nyelvkönyves polcok hossza fordítottan arányos a tulajdonos nyelvtudásával. Sarlatánság-e a kontaktóra nélküli nyelvtanulás, ha nincs beágyazva az önálló tanulás és a távoktatás nálunk kevésbé ismert eszményi megvalósulásába? Lehet-e értékítéleteket hozni felszíni jelenségekről, miközben hallgat a mély? Gyorsfénykép lesz ez a mostani

* Bárdos Jenő, intézetigazgató egyetemi tanár, Pannon Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Angol–Amerikai Intézet, Veszprém, bardos@almos.vein.hu

is, csakúgy, mint a fentebb hivatkozott mű utolsó fejezete. A szerző mentsége mindössze annyi, hogy nem próbálja megmondani, mi lesz húsz év múlva, de nehéz szabadulni, s talán nem is érdemes, negyven év terheitől – ennyi ideje tanítok ugyanis rendszeresen nyelveket.

Legutóbbi könyvemben (*Élő nyelvtanítás-történet*, Budapest, NTK 2005) több mint hatvan oldalon keresztül foglalkozom a kortárs módszerekkel, jelentőségükkel, a szakma állapotával. Itt és most nem kívánok ezzel a részletességgel vetekedni, helyette csak egy témát ragadok ki, amely állandó támadásra ösztökél: az avít szakmai terminológia ostromozása.

Praeparatio

Aki tanárok közt jár, és nem csak találkozzat, de beszél is velük, azt tapasztalhatja, hogy a „ma van ma”, a pillanat hatalma szinte mindent eltörlővé vált. Ma ezt tanítjuk (ezt főztük mára), és hogy mi volt előtte, vagy utána, az nem múlt és jövő, hanem csak megannyi jelenbeli pillanat, ugyanolyan, mint éppen a mai. A mélyebb tervezés és a szakmai, hosszú távú gondolkodás hiánya miatt a szakma egy kisebbségre és többségre szakadt: rendkívül magas a felszínesen képzettek aránya és ez a közeg már könnyedén beengedi a sarlatánokat. A nyelvtanítási divatdiktátorok hatására elrendelték a módszerek utáni csendet (“most tél van és csend és hó és halál”), ám e csendben nem készülődik mag a hó alatt, inkább a szakmai tudatlanság terjeng. Az is tény, hogy a földgolyó számos, főként kevésbé „iskolázott” országában (pl. India, Pakisztán) a kommunikatív nyelvtanítás megbukott, és ezek a hírek elbizonytalanítják a szakmát. Leírásomat persze sötétíti a provokatív szándék, meg a jokulátori hangvétel, és bárha vannak is kivételek, az alábbi képzelte riport egy magyarországi nyelvtanárról jól érzékeltetheti a korszellemet:

Szerző: Úgy érzi-e Ön, hogy paradigmaváltásra van szükség a nyelvtanításban?

Nyelvtanár: Nem értem ezt a szót.

Szerző: Melyiket?

Nyelvtanár: Úgyérzie.

Szerző: Akkor inkább legyen úgy, hogy: akar-e Ön változást?

Nyelvtanár: Mit fizetnek?

Szerző: Tehát akkor lesz-e paradigmaváltás?

Nyelvtanár: Bemondta a rádió.

Ilyen, vagy hasonló társalgásokat végighallgatva könnyen azt gondolhatjuk, hogy nekünk nem paradigmaváltás, hanem Mohács kell.

Explanatio

Több évtizede próbálom rábírni a szakmát, barátokat, tanítványokat, de a kételkedet is a **nyelvpedagógia** mint tudományág elnevezés használatára a módszertan helyett. Bár a jelen konferenciának is minden előadása nyelvvoktatással foglalkozik, és van itt minden a neurolingvisztikától a kommunikációig, a szemantikai vizsgálá-

toktól a beszédfunkciók tanításáig stb., a konferencia nevében mégis szerepel a 'módszertani szimpózium' szó. Éppen itt látszik pedig az eklatáns különbség.

A **módszertan** – vagy profán kifejezéssel élve osztálytermi kresz – lényegi ismereteket tartalmaz az osztálytermi munkáról, de csak piciny, korlátozott területe annak a szaktudásnak, amellyel a nyelvtanárnak manapság munkája szakszerű ellátásához rendelkeznie kell. A módszertan különféle osztálytermi megoldások lépéseinek, fogásainak, eljárási rendjének forгатókönyve, gyakran a sorrendiség, alkalmasint a trükkök és hasznos rigolyák gyűjteménye, amely nélkül nincs napi tanítás. Ilyen lehet például a standard diktálás lépései, a szövegfeldolgozás magnóval és könyv segítségével (nyitott és csukott könyvrigolyák); drillezés a nyelvi laboratóriumban és így tovább. Ezek a módszertani menetek (didaktikai szempontból hézagtalan lépéssorok) nem érik el még egy módszer komplexitását sem, de nélkülük életveszélyes vagy lehetetlen közlekedni az osztályteremben. A bennünket nem ismerő szakma ezzel a halvány emlékképpel szokta beazonosítani tudományunkat, és így nem csoda, hogy azt elutasítják, nem tartják tudománynak (minthogy nem is az, csak egy szűk alkalmazás). Ennek következtében – meglehetősen radikálisan – tágabb összefüggésben a *módszertan* szó betiltását rendelném el.

Vannak, akik ezt az ellentmondást átérezve, a szakma nyelvi, nyelvészeti elemeire támaszkodva megpróbálnak átülni az alkalmazott nyelvészet csónakjába (amely persze hajóraj), hogy így nagyobb tekintélyt vívjanak ki a nyelvészeti anyatudományoknál. Ekkor viszont elfeledkeznek arról, amit a szakma legjobbjai már jó száz évvel ezelőtt leírtak: hogy a nyelvtanítás a nyelvészeti tudás alkalmazásán kívül nem létezhet a pedagógiai és pszichológiai tudás alkalmazásai nélkül (vö. Sweet 1899; Jespersen 1904; Palmer 1917).

Egy-egy szaktárgy esetén elfogadható a **tantárgypedagógia** elnevezés használata, amely – esetünkben – mind diakrón, mind szinkrón szempontból vizsgálhatja egy-egy nyelv tanításának és tanulásának esélyeit. Az ilyesfajta tudás tárgyi megvalósulása egy-egy monográfia (pl. Balassa 1930; Berg 1942; Makay 1967 stb.). Az ilyen művek azonban gyakran nagyon speciális megállapításokhoz jutnak, amelyek ugyanakkor minden nyelv esetében nem feltétlenül igazak. Rálelhetünk ilyen jelenségekre rokon tudományágakban, mint például a **zenetanítás általában**, egybevetve azzal a **specializáltsággal**, mint amelyet például a hegedűjáték és -tanítás alapjai jelenthetnek (Galamian 1978). Ez a fajta kettősség jobban érzékelhető úgy, hogy nem csak tételezzük, hanem le is írjuk az idegen nyelvek tanításának általános elméletét és gyakorlatát, és csak a megengedhető alkalmazásokban megyünk nyelvspecifikus részletekbe. Ennek a nem is inter-, hanem inkább multidiszciplináris tudománynak a neve **nyelvpedagógia**. Nem csak a szó, mint terminus technicus, hanem a hozzá kötődő gazdag tartalom ismeretének elterjedése kívánatos.

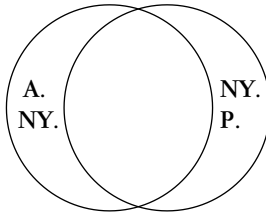
Pedagogia Linguae

Most következhet a **nyelvpedagógia** mint tudományág differenciáldiagnosztikája, hiszen a leggyakoribb félrevezető azonosítások hol a metodikával, hol az alkalmazott nyelvészetrel, hol a pedagógiai pszicholingvisztikával, vagy hasonló kategóriákkal történnek. Az előző fejezetben remélhetőleg sikerült megmagyarázni, hogy a metodika, vagy módszertan csak egy piciny szelete annak, amit a **nyelvpedagógia** jelent. Mi a helyzet az alkalmazott nyelvészetrel?

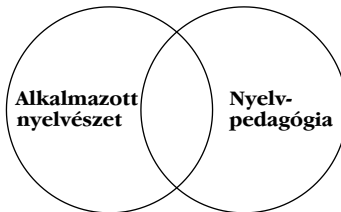
A gyors megértés végett mindössze annyit bocsátunk előre, hogy valamikor a nyelvészet minden törekvése az volt, hogy hasznosítsa magát a nyelvek tanulásában, tudatosításában, feltárásában, vagy még egyszerűbben: a nyelvészet gyakorlati megvalósulása, alkalmazásai **nyelvpedagógiai** kiindulópontul szolgáltak. Ekkor még, ha nem is azonosság, de jelentős átfedés volt az **alkalmazott nyelvészet** és a **nyelvpedagógia** között. A fejlődés további fázisaiban azonban az alkalmazott nyelvészeti ágazatok és a **nyelvpedagógia** érintkezésben, de egymástól függetlenül fejlődtek, bővültek, majd egy sokrétű és konkrét rendszerben az egészhez némi átfedésekkel kötődtek. A fentiek szemléltetésére mutatjuk be az alábbi ábrát.

1. ábra. Az alkalmazott nyelvészet metamorfózisai

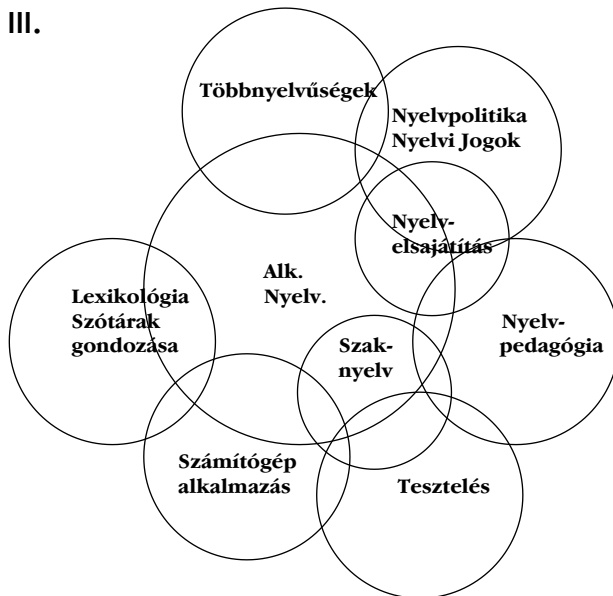
I.

II.

III.

A fenti ábra alátámasztására szolgálhat továbbá az a tematika, ha úgy tetszik nomenklatúra, amely a magyar alkalmazott nyelvészek és nyelvtanárok (MANYE) konferenciáin kialakult témákat rögzíti.

2. ábra. Alkalmazott nyelvészeti tematika (MANYE konferenciák alapján)

1. Alkalmazott szövegnyelvészet (szöveg, stílus, nyelvművelés)
2. Anyanyelvi nevelés (alkalmazott nyelvészeti szempontból) (gyermeknyelv)
3. Fordítástudomány: fordítás, tolmácsolás, műfordítás
4. Interkulturális kommunikáció: kultúrák és nyelvek
5. Kontrasztív nyelvészet (+ hibaelemzés)
6. Lexikológia, lexikográfia
7. Magyar mint idegen nyelv
8. Nyelvi jogok, nyelvpolitika (az EU-ban és Magyarországon)
9. Nyelvpedagógia (elméleti-gyakorlati, vagy nyelvenként) (nyelvtanítás, nyelvtanulás, nyelvoktatás története; tantervek; tesztelés, mérés, nyelvvizsga)
10. Nyelvtanárképzés
11. Pszicholingvisztika (neurolingvisztika)
12. Számítógépes nyelvészet (és nyelvoktatás)
13. Szociolingvisztika (vállalati kommunikáció)

Érdeemes áttekinteni az alkalmazott nyelvészetet mint meglehetősen átfogó tudományág fejlődését, gazdagodását, és a nyelvpedagógia által is alkalmazott ismeretforrások más dimenziókba kerülését. Lényegében azt állapíthatjuk meg, hogy a

nyelvpedagógia nem alkalmazott nyelvészet, bár jelentős része alkalmazott nyelvészeti ismeretek nélkül nem művelhető. A nyelvpedagógia rendelkezik viszont olyan elemekkel – főként a pszichológia, pedagógia, matematikai statisztika, műszaki tudományok irányából – amelyek az alkalmazott nyelvészet témakörei között ilyen kötődésben nem szerepelnek.

Megvizsgálhatjuk továbbá a Spolsky-féle terminológia (1978) alapján létrejött **pedagógiai nyelvészetet**, hogy az mennyiben nyelvpedagógia. Amennyiben a nyájas olvasó egy pillantást vet a pedagógiai nyelvészet főbb fejezeteire, rögtön láthatja, hogy egy-két átnevezéstől eltekintve ez döntően alkalmazott nyelvészet, vagyis a pedagógiai nyelvészet az alkalmazott nyelvészet egyik lehetséges szinonimája.

3. ábra. A pedagógiai nyelvészet főbb fejezetei
(Spolsky, B. 1999. *Educational Linguistics*. Oxford, Elsevier.)

- **A társadalmi környezet**
(kétnyelvűség, diglosszia, nyelvi hűség, nyelvvesztés, kisebbségi nyelvek, többnyelvűség stb.)
- **Nyelvpolitika és nevelés**
(például
 - ír, ausztrál, kanadai, indiai, majd globális nyelvpolitika
 - írás, olvasás, analfabetizmus,
 - szakadék a család és iskola között stb.)
- **A nyelvtanuló**
(nyelvsajátítás, hátrányos helyzetű és patológus tanulók, második nyelv elsajátítása, életkor, készségek stb.)
- **Az iskola kontextusa**
(kétnyelvűség, célnyelvűség, iskolai nyelvpolitika, tankönyvek)
- **Szótárak, információk, technológiák**
- **Nyelvtanítás**
Nemzeti tantervek, anyanyelvi képzés: nyelvtan, olvasás, helyesírás, írás az anyanyelvben
Idegen nyelvek:
 - Kommunikációs stratégiák
 - Kontrasztív hibaelemzés
 - Kultúra, metanyelv, tanulási stratégiák
 - Motiváció, szükségletelemzés, egyéni tanulói különbségek
- **SLA: második nyelv-elsajátítás**
- **Második és idegen-nyelv pedagógia**
Tartalom-alapú (célnyelvű) nyelvtanítás, nyelvhelyesség és folyamatos nyelvhasználat, nyelvtanítás-történet, merülés célnyelvű kultúrákba, Szaknyelvtanítás, Készségek fejlesztése, fonetika tanítása
- **Tesztelés**
- **A szakma**
Intézmények, híres kortárs tudósok

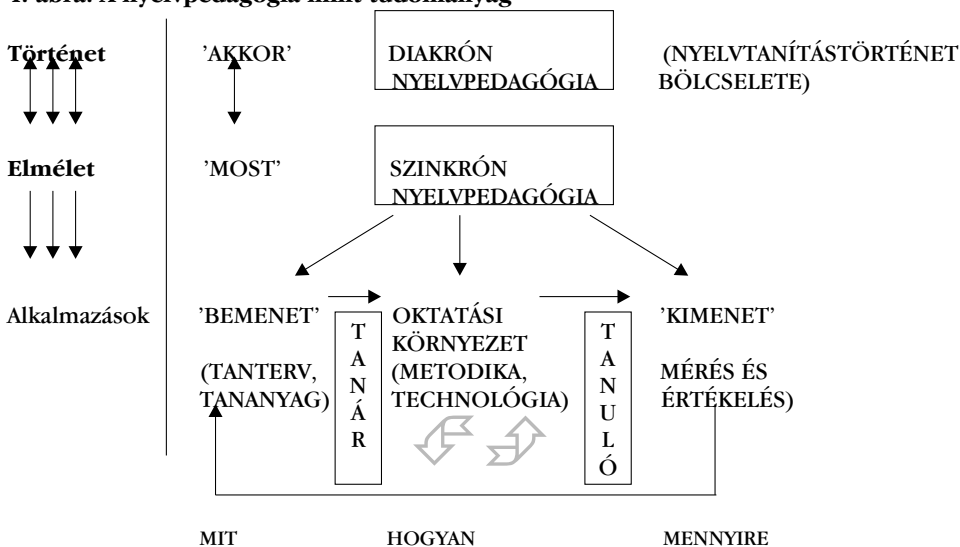
Ebben az összefüggésben – mint ahogy azt korábban említettük – a nyelvpedagógia jelentős területei elemeivé és részeivé váltak ennek a tudományterületnek, ugyan-

akkor más, fontos, kutatási eredményeket szállító, a tudományágat strukturáló és stabilizáló szakterületek az alkalmazott nyelvészet (itt némi torzítással pedagógiai nyelvészet) értelmezésein kívül fekszenek. A nyelvpedagógia tehát egyre inkább önálló al-tudományág, amely kétségkívül döntően a nyelvészet, a pszichológia és a pedagógia elméleti és alkalmazott tudományainak emlőin nevelkedett.

Összefoglalva: A nyelvpedagógia nem módszertan (mert az csak egy piciny szelete ennek a tudományágnak); nem alkalmazott nyelvészet (mert annak ugyan része, de egyben más és több); és nem pedagógiai nyelvészet (mert az csak az alkalmazott nyelvészet egyik átnevezése).

Más helyeken részletesebben elmagyaráztatik (Bárdos 2000: 17–39), hogy miért tekintjük a nyelvpedagógiát többszörös áttételű alkalmazott tudománynak. Túl ugyanis az alkalmazott tudományágakon (mint például alkalmazott nyelvészet, pszicholingvisztika, alkalmazott pszichológia, pedagógiai pszichológia, stb.) még egy áttételt kell elképzelni, vagyis a nyelvpedagógia egyfajta alkalmazott altudomány, amely inter- és multidiszciplináris, részben saját terminológiával, részben kölcsönzöttel. Leírása kétféle módon lehetséges: a diakrón szemléletű nyelvtanítás-történettel a jelenig, vagy a szinkron szemléletű, kortárs nyelvtanítási elméletek és gyakorlat ismertetésével. Ezen a dimenzió túlmenően a nyelvpedagógia alkalmazásairól a „mit, hogyan, mennyire” kérdéssor köré épülve beszélhetünk, így például a „mit” kérdéssel foglalkozik az idegen-nyelvi tantervelmélet, tananyagfejlesztés, tananyagelemzés stb. A „hogyan” kérdéskörével a tantárgypedagógia zömét kitevő osztálytermi megoldások; a „mennyire” kérdéskörrel pedig a mérés-értékelés dimenzióját visszacsatolás formájában megvalósító, az újratervezéshez elengedhetetlenül szükséges nyelvpedagógiai alkalmazás foglalkozik. A fenti leírást a 4. ábra szemlélteti.

4. ábra. A nyelvpedagógia mint tudományág

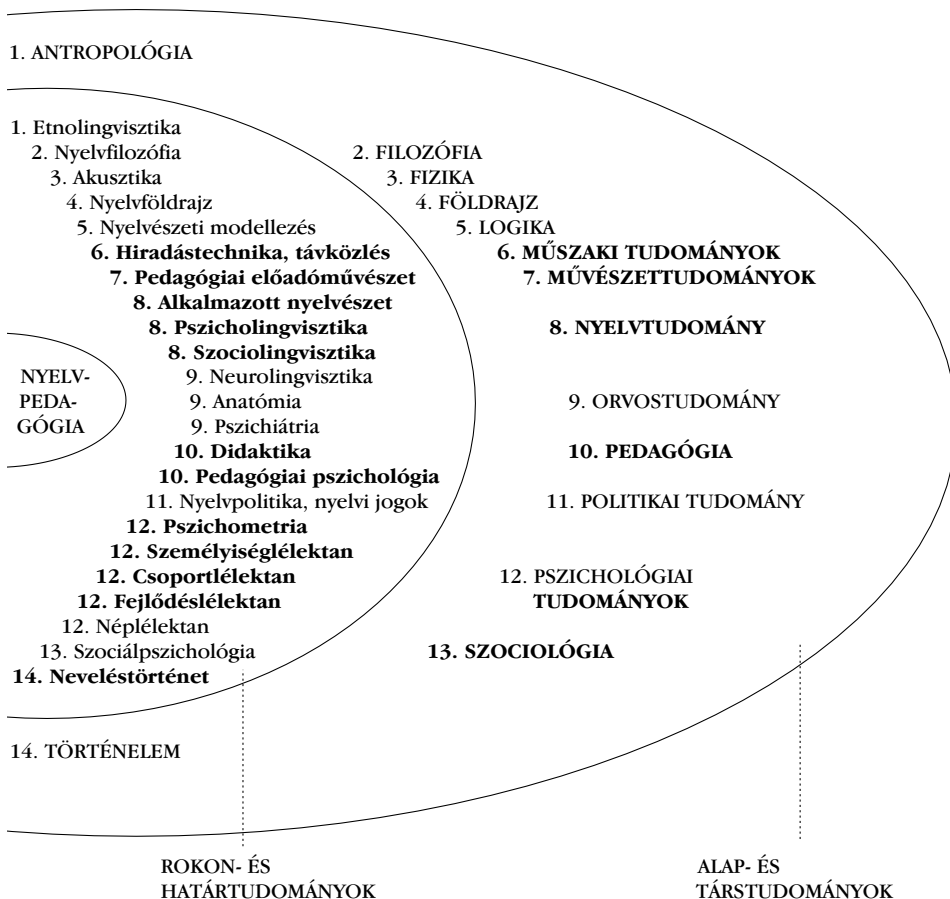

Ismereteim szerint csak a Veszprémi – immáron Pannon – Egyetem Bölcsészettudományi Karának angol szakjain folyik 16 éve ilyen nyelvpedagógiai modell oktatása a tanárképzésben, amelyet az utóbbi években országosan ismertté vált tankönyvsorozat támogat. Nevezetesen a diakrón nyelvpedagógiát (Bárdos 2005); a szinkrón nyelvpedagógiát (Bárdos 2000), és az alkalmazásokat (tantervek: Kurtán 2001; oktatástechnológia: Poór 2001; mérés és értékelés: Bárdos 2002) nagyjából öt év leforgása alatt publikáltuk, graduális és posztgraduális kurzusok számára egyaránt.

Amennyiben a nyelvpedagógiát belső dimenzióin túlmenően a rokon- és alaptudományok vonzásában is megvizsgáljuk, akkor a nyelvtudományi (alkalmazott nyelvészet, pszicholingvisztika, szociolingvisztika, stb.); a pedagógiai (főként didaktika és pedagógiai pszichológia); valamint a pszichológiai (pszichometria, személyiség-lélektan, csoportlélektan, fejlődéslélektan, stb.) tudományok ismert kötései túlmenően olyan kevésbé művelt területeket is az idegen nyelvekkel foglalkozó szakemberek figyelmébe ajánlhatunk, mint a művészettudományok (például pedagógiai előadó-művészet), vagy a műszaki tudományok (híradástechnika, távközlés, vagy az informatika általában) és az egyre nagyobb szerephez jutó orvostudományok (neurolingvisztika, pszichiátria). Természetesen közrejátszik a nyelvpedagógia művelésében még számos tudományág meglehetősen mélyreható ismerete (neveléstörténet, szociálpszichológia, nyelvpolitika, nyelvészeti modellezés, nyelvfilozófia, etnolingvisztika, sőt akusztika és így tovább), célunk azonban nem a határterületek descartes-i analitikával történő megsokszorozása – amely a polihisztorság súlyos tehertételét jelentené – hanem súlyozással a lényegi területek beemelése a tanárképzésbe.

A nyelvpedagógia beágyazottságát más tudományok kötelékébe az alábbi ábra szemlélteti.

5. ábra. A nyelvpedagógia a rokon- és alaptudományok balmazában

A fentiek értelmében ismétlem meg tehát az előadás első részének intelmét a szakmát őrzőkhöz: ne használjuk – különösen más szakmák előtt – a módszertan elnevezést, mert félrevezető, beszűkítő, rossz asszociációkat kelt. Helyette azt az elnevezést kell használni, ami a valóság: az idegen nyelvek tanításával/tanulásával foglalkozó tudományok összefoglaló neve **nyelvpedagógia**.

Irodalom

- Balassa, B. 1930. *A latintanítás története. Neveléstörténeti forrástanulmány*. Budapest.
 Bárdos, J. 1988. *Nyelvtanítás: múlt és jelen. A nyelvtanítás története*. Magvető, Budapest.
 Bárdos, J. 2000. *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

- Bárdos, J. 2002. *Az idegen nyelvi mérés és értékelés elmélete és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bárdos, J. 2005. *Élő nyelvtanítás-történet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Berg, P. 1942. *Az angol nyelvtanítás útja a magyar iskolában*. Budapest.
- Galamian, I. 1978. *Principles of violin playing and teaching*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Jespersen, O. 1904. *How to Teach a Foreign Language*. Translated from the Danish original *Sprogundervisning* by S. Yhlen-Olsen Bertelsen. Allen and Unwin, London.
- Kurtán, Zs. 2001. *Idegen nyelvi tantervek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Makay, G. 1967. *A magyar irodalomtanítás módszertana*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Palmer, H. E. 1917. *The Scientific Study and Teaching of Languages*. Harrap, London. (1968) Reissued in a new edition by Harper. OUP.
- Poór, Z. 2001. *Nyelvpedagógiai technológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Spolsky, B. 1978. *Educational Linguistics: An Introduction*. Newbury House, Rowley, Mass.
- Spolsky, B. 1999. *Educational Linguistics*. Elsevier, Oxford.
- Sweet, H. 1899. *The Practical Study of Languages: A Guide for Teachers and Learners*. Dent, London. Also published in the Series Language and Language Learning, edited by R. Mackin. Oxford University Press, London. 1964.